

УДК 329.78: 344.38+371.322

Н.М. Хоменко

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПОЛІТИЧНИХ НАСТРОЇВ ПОВОЄННОГО СТУДЕНТСТВА УКРАЇНИ

У статті проаналізовано особливості політичних настроїв повоєнного студентства. Автор розглядає реакцію студентів Західної України на «радянізацію» цього регіону, а також ставлення молоді інших місцевостей України до повоєнної державної політики. Проаналізовано причини появи критичних поглядів у частини студентської молоді на радянську дійсність та реакції державних структур на їх появу.

Ключові слова: студенти, політичні настрої, критичні погляди, репатріанти, «радянізація», колективізація, русифікація, репресії, підпільні групи.

Велика Вітчизняна війна спричинила суттєві збитки матеріальному багатству України, завдала фізичних, психологічних ран та болю її жителям, в той же час вона розширила їх кругозір. У післявоєнні роки завдяки розповідям колишніх оstarбайтерів, військовополонених та демобілізованих червоноармійців, які впритул познайомилися з життям на Заході, українці почали критичніше ставитися до радянської дійсності та комуністичної пропаганди, вільніше висловлювати свої політичні погляди та надії на лібералізацію суспільного життя, однак замість очікуваних змін на краще продовжувалося активне зміцнення тоталітаризму.

Вивчення суспільних та політичних настроїв населення України у післявоєнні роки неодноразово привертало увагу дослідників [1-4], однак аналіз соціально-політичних поглядів студентства, статус якого визначається тимчасовістю, перехідністю і змінністю, не виокремлювався у спеціальне дослідження. Певним внеском у вивчення цього питання є розробки деяких західноукраїнських істориків. Проблемам репресій радянської влади щодо студентства Західної України, участі студентів цього регіону в українському національному русі, в контексті вивчення яких розглядаються опозиційні настрої, присвячені статті В.Трофимовича, Р.Генеги, Р.Ковалюка, Т.Марусик, Р.Попп [5-10].

Окремі аспекти цієї тематики щодо молоді ССРСР в цілому були розглянуті в монографіях російських вчених О.Зубкової та О.Сіліної; на жаль, оцінка лояльних до влади студентських настроїв проаналізована останньою недостатньо [11-12].

Мета пропонованої статті – аналіз політичних настроїв студентства повоєнної України: які судження та оцінки щодо державної політики побутували серед студентів; які причини сприяли виникненню критичних настроїв; специфіка нелояльних настроїв студентів Західної та Східної України; яким чином державні заходи з ліквідації будь-яких форм інакодумства відобразилися на моральному стані молоді.

За визначенням психологів, суспільні настрої – це переважний стан почуттів та розуму тих чи інших соціальних груп у певний період часу, одна з найбільш значних сил, що спонукають людей до діяльності та відбиваються на поведінці різних груп і верств суспільства. Вони характеризуються певною предметною спрямованістю, у даному випадку нас цікавить саме політична [13, с. 276].

Студентів, як джерело поповнення радянської інтелігенції, виховували в дусі комуністичної моралі та ідеології; вони мали стати продовжувачами справи Леніна-Сталіна у майбутньому. У повоєнний період влада ретельно підбирала «благонадійний» студентський контингент, для чого в особових анкетах молоді тривалий час зберігалися запитання «Чи перебували на окупованій території?» [1, с. 89-90] або «Де і чим ви займалися під час війни» [14, арк. 90].

Перевірка студентського контингенту на ідейність, лояльність до існуючого режиму була не безпідставною. Умови війни значно вплинули на світогляд повоєнної молоді, особливо на учасників Великої Вітчизняної війни, тих, що під час війни перебували на окупованій території, та репатріантів. Вони, так чи інакше познайомившись із життям капіталістичної Європи, стали критичніше оцінювати реалії радянської дійсності: існування колгоспної системи господарювання, практику заготівельних кампаній, які посприяли виникненню голоду 1946 – 1947 рр., продовження ідеологічного тиску.

На думку О.Зубкової, нове післявоєнне покоління було повністю виховане в умовах сталінської тоталітарної системи, однак воно не знало страху репресій 1930-х рр.оків, у його очах існуючий державний устрій не мав ореолу «святості» і, що найбільш суттєво, воно ще не

.....
відчувало розчарування від краху надій, як це було з їх попередниками. Цьому поколінню, що з дитинства пройшло важкі випробування воєнного часу, був властивий запас внутрішньої самостійності та потреба в його реалізації [10, с. 137].

Студентство середини 1940-х рр. значною мірою поповнювалось за рахунок демобілізованих фронтовиків [15, с. 74-99]. 1946 р. лише у 8 ВНЗ, підпорядкованих Комітету у справах мистецтва при РНК УРСР, навчалось близько 25–30% інвалідів та учасників Великої Вітчизняної війни [16, арк. 41]; зокрема, майже 80% фронтовиків навчалось в Харківському художньому інституті [17, арк. 6], третина (60 осіб) – на історичному факультеті університету [18, с. 344]. Кількість студентів під час навчального року постійно змінювалася, адже демобілізовані з лав Червоної армії зараховувалися на навчання протягом усього року. Понад 42% вступників ВНЗ Львова через війну мали значну перерву у навчанні [10, с. 78]. Однак згодом набори демобілізованих у вищі навчальні заклади скорочувалися: у 1953 р. у ВНЗ України їх було зараховано 5,2% [19, арк. 186]. Невелику частку студентського контингенту становили репатрійовані та особи, що під час війни перебували на окупованій території. Зокрема, у 1946 р. із 3 600 студентів Київського університету кількість таких молодих людей становила третину. Зважаючи на те, що під час війни названі вище категорії молоді втратили «довіру» держави, можемо припустити, що влада зараховувала їх на навчання, аби уникнути недобору, адже кількість випускників середніх шкіл була надто мала. Згодом спеціальні комісії перевіряли студентську молодь, і найбільш «небезпечні» відраховувалися; 30% склали студенти-іноземці [20, арк. 30]. Їх враження про життя на Заході, якими вони ділилися з однокурсниками, сприяли тому, що у другій половині 1940-х рр. серед студентської молоді спостерігалось зростання антидержавних настроїв та оцінок. Так, у серпні 1946 р. за це було заарештовано студента Одеського інституту іноземних мов [21, арк. 10].

Численні таємні інформаційні повідомлення спецслужб у цей період фіксують неприйняття молоддю внутрішньої політики СРСР. Наприклад, студент-філолог Одеського університету критикував колгоспну систему, радянську пресу, радіоінформацію, політику соціального забезпечення; інший пропагував «селянський соціалізм» (пізніше його звинуватять у «троцькізмі»). М.Маренков, студент юрфаку цього ж університету, висловлював невдоволення діяльністю Голови РМ СРСР, політикою партії і влади, заявляючи, що в країні відсутні демократія і свобода слова. Інший юнак цього ж факультету схвально відгукувався про американську допомогу Радянському Союзу під час війни, критикуючи комуністичний лад держави. Студент-історик Одеського педінституту І.Мотенко заявляв, що жоден із керівників партії не викликає у нього довіри (пізніше його звинуватили у націоналізмі). Студентка Одеського інституту іноземних мов Т.Семенюк про партійне керівництво відгукувалася так: «...всі біди і горе нашого народу відбуваються з вини жидів, які знаходяться при владі, якій скоро прийде кінець». Студент Одеського інституту громадського та комунального будівництва А.Гольдштейн критично підходив до всіх державних заходів, відверто заявляючи: «Я не люблю росіян!»

Комсорг групи Одеського педагогічного інституту іноземних мов, студентка Л.Міхаєва схвалювала західний спосіб життя і засуджувала радянську зовнішню політику. Інша студентка цього ж ВНЗ, захоплюючись американським способом життя, але не розуміючи сутності комуністичної системи, обурювалася: «Як наш уряд може не показувати народу іноземних кінокартин, це ж пропаганда реального життя за кордоном, яке неможливо порівняти з життям нашого народу» [21, арк. 1]. Під час показу у кінотеатрах Одеси трофейного фільму «Дівчина моєї мрії» студенти-першокурсники медінституту по кілька разів ходили на його перегляд, зриваючи при цьому лекції [22, арк. 89].

У 1946–1947 рр. секретар комітету комсомолу Одеського держуніверситету Забокрицький був учасником всесвітнього конгресу студентської молоді; на зборах студентів метеорологічного, фармацевтичного інститутів та університету з приводу цієї поїздки молодь ставила такі питання: чи не червоніли радянські делегати за свій зовнішній вигляд, чи модно були одягнені іноземні студенти? Зокрема, молодь університету відкрито виявляла свою недовіру до всього сказаного доповідачем, а в одному анонімному листі було написано: «Даремні ваші старання, мені все зрозуміло» [22, арк. 152-153].

Поява критичних поглядів та утворення опозиційних груп, зокрема, у студентському середовищі Одеси пояснюється також більшою поінформованістю про життя Західної Європи через іноземців, значна кількість яких завжди перебувала у цьому портовому місті.

Критичні оцінки окремих напрямків державної політики, марксистської ідеології фіксувалися серед студентства Київського університету, який був постійним об'єктом нагляду органів держбезпеки [23, с. 156]. За антирадянські погляди в 1946–1948 рр. було виключено студентів-істориків Савчука, Загенмістра, Власенка, студента-філософа Етингера та геолога Слинька [24, арк. 162-163]. Студента-філософа Штейна, переконаного в тому, що марксизм не є єдиною науковою теорією світогляду, та його однодумців Абрамського, Савельєву і Горенштейна за подібне вільнодумство у 1948 р. спочатку виключили з комсомолу, а згодом ректор університету підписав наказ про їх відрахування з ВНЗ [25, арк. 58]. Критика основних положень марксистсько-ленінської доктрини пояснюється перш за все тим, що основні її постулати, повсякчас проголошували в пресі та радіо, різьоме відрізнялися від реалій життя населення України, яке насправді було позначене ідеологічним тиском та складними матеріально-побутовими умовами.

Невдоволення державною політикою підсилювалося матеріальною скрутою, напівголодним існуванням, жахливими побутовими умовами – такі настрої здебільшого відстежуються у анонімних листівках, що поширювалися на території окремих навчальних закладів. Саме в цей час у багатьох ВНЗ УРСР утворювалися таємні осередки. Наприклад, впродовж 1944-1947 рр. у Ніжинському педінституті невідомі поширювали листівки та залишали написи антирежимного змісту на стінах закладу, однак владі так і не вдалося виявити причетних до цього осіб [26, арк. 6-7]. У 1947 р. була викрито групу молоді Київського університету, що таємно видавала журнал «Вечірні роздуми» [24, арк. 162-163]. Від 1946 р. і до початку 1950-х рр. в Одесі органами МДБ неодноразово розкривалися антидержавні студентські таємні групи. Так, у 1950 р. в Одеському державному університеті було затримано опозиційну групу студентів-юристів, незадоволених конкретними напрямками державної політики СРСР. Але і після їх арешту в інституті продовжувалися прояви антирадянських настроїв [21, арк. 10]. Однак відсутність в архівних матеріалах програмних документів цих груп не дає можливості з'ясувати характер та рівень їх організованості, яку мету та завдання ставили вони перед собою, тому можемо лише припустити, що такі групи об'єднували однодумців, які були незгодні з державною політикою.

У радянський період утисків зазнавали ті студенти, які виявляли ознаки національної самобутності; як правило, їм інкримінували штучний ярлик «український буржуазний націоналіст», що його влада застосовувала у 1930-х рр. у боротьбі з українською інтелігенцією [27, с. 147-213]. Зазвичай, таку молодь відраховували з комсомолу, ВНЗ або арештовували, таким чином вона залякувала інших національно свідомих студентів та очищала навчальні заклади від «шкідливих» елементів.

Боротьба проти «українського буржуазного націоналізму» розгорталася практично в усіх ВНЗ країни. Часто вона проводилася у профілактичних цілях, тому влада одразу реагувала на всі сигнали, надіслані їй місцевими функціонерами. Так, парубоцька витівка семи студентів-другокурсників фізмату Лебединського учительського інституту співпала з активним вишукуванням комсомолом «націоналістів». Прочитавши твір М.Гоголя «Тарас Бульба», студенти почали грати в козаків: поміж себе обрали кошового та курінного отаманів, присягнули, що будуть пити багато горілки, цуратися жіноцтва, носити довгі вуса, «оселедець» та не братимуть участі у суспільному житті. На одному із комсомольських засідань хлопців було звинувачено в «українському буржуазному націоналізмі», згодом одного з організаторів цієї групи було відраховано з інституту [20, арк. 67-70]. Справа була лише юнацькою забавою, однак на рівні інституту її зробили показовою, нею вдало перед ЦК ЛКСМУ прозвітував комітет комсомолу вказаного інституту.

Окремі партійні активісти інститутів та університетів іноді занадто буквально сприймали формулювання КП(б)У «...смівливо викривати недоліки в постановці викладання та виховання студентів, боротися за їх виправлення, викривати і політично гостро критикувати прояви буржуазно-націоналістичної ідеології як серед викладачів, так серед студентів» [22, арк. 138]. Так, 1949 р. було знято черговий випуск стінгазети «Слово» романо-германського факультету Київського університету через те, що член факультетського партбюро в одному з підзаголовків помітив поєднання жовтого і блакитного кольорів. Автори відбулися суворим попередженням [28, с. 123].

Іншими були причини нелояльних щодо влади проявів західноукраїнського студентства. Перш за все вони пояснювалися інтенсивним впровадженням радянської (нової для них) політики, що супроводжувалися примусом та агресією. Як наслідок, студенти нерідко

.....
демонстрували негативне ставлення до внутрішнього та зовнішнього курсу. «Уряд хоче, щоб наша країна стала країною-повелительською, і не йде нікому ні на які поступки, а для майбутньої війни з такими титанами, як Америка, Англія, Франція, ми ще слабкі. Крім того, якщо розпочнеться війна, то тут почнеться внутрішня війна», – застерігав Лазар Горшаковський, студент 5-го курсу Львівського медінституту. Особливої критики зазнавало впровадження колгоспної системи на цій території та її наслідки. Першокурсник Львівського ветеринарного інституту Тарас Чепиль обурювався: «Держава відібрала у селянства все зерно, тепер у місті неможливо дістати куска хліба, більшість населення голодує, а влада не звертає на це увагу. Вона здатна лише грабувати беззахисне населення, а не турбуватися про нього». Розповідаючи про свою поїздку у село до родичів, він додав: «У нас тепер більшовики організують колгоспи, але чи знаєте, якого перцю їм дають бандерівці? Коли я був вдома, до нашого райцентру приїхало кілька більшовиків, але жоден з них не повернувся назад, всіх їх гадів постріляли, як собак» [29, арк. 20]. Другокурсниця ветеринарного факультету Одеського університету, родом із Західної України, про колективізацію зауважувала: «Спочатку селян в колгоспи запрошували, а тепер заганяють у примусовому порядку. І взагалі, від колгоспного порядку користі, як від «козла молока» [21, арк. 6]. Студент-біолог Львівського педінституту Маковський стосовно колгоспного устрою заявляв, що він має змогу навчатися лише до тих пір, поки його батьки не вступили до колгоспу. Коли студентка Шипович подала заяву на вступ до комсомолу, Маковський висловився з цього приводу так: «Ти, мабуть, хочеш, щоб твоїх батьків спалили, коли вступаєш до комсомолу!». Ряд фактів антидержавних настроїв було зафіксовано у Чернівецькому учительському інституті [22, арк. 155], у Львівському університеті, в консерваторії і в зоотехнічному інституті [21, арк. 1].

Значна частина населення Західної України, в тому числі студентство, активно протидіяла державним заходам, тому всі викладачі та студенти ВНЗ проходили тоді перевірку щодо національної приналежності, партійності та ідейності. Пошуки «націоналістів» обов'язково призводили до викриття «ворогів народу». Отож не дивно, що до кінця листопада 1949 р. органами МДБ було взято на облік 284 студенти Львова, на 266 зібрано компрометуючий матеріал, а 260 запідозрено у зв'язках із ОУН. Протягом року органи МДБ заарештували 71 студента і одного викладача. За 1949 р. із Львівського ветеринарного інституту було відраховано 47 осіб; там пройшли студентські збори в академічних групах, факультетах, закриті партійні, профспілкові та комсомольські збори. Подібні заходи відбулися і в інших ВНЗ Львова, в результаті чого з навчальних закладів було виключено ще 110 студентів, яких оголосили помічниками та однокумцями «українських буржуазних націоналістів» [8, с. 318-320]. Саме з таким формулюванням було виключено в кінці 1949 р. філолога-другокурсника ЛДУ р.Іваничука, майбутнього письменника [31, с. 26], лауреата Шевченківської премії (1985 р.).

Український вчений І.Денисюк, осмислюючи життя у Львівському університеті, назвав період з 1948 по 1991 р. часом страхітливого радянського ідеологічного терору і ламання душ [31, с. 55].

Подібні факти мали місце й в інших ВНЗ Західної України: час від часу учасників національного підпілля викривали серед молоді Ужгородського і Чернівецького університетів тощо [32, арк. 32]. У Кам'янець-Подільському педінституті в листопаді 1949 р. було засуджено двох студентів молодших курсів філфаку: одного на 25 років за «пособництво підпіллю ОУН», другого – на 10 років позбавлення волі за те, що він, збираючи фольклорний матеріал в селах Подільського району для занять літературного гуртка, записав тоді поширену пісню антирадянського змісту [32, с. 23].

Таким чином, утворення опозиційних студентських груп на території Західної України, на відміну від Східної, безпосередньо було пов'язано із державним курсом СРСР на інтенсивну колективізацію та русифікацію цих територій, що супроводжувалися масовими репресіями, зокрема проти націоналістичних настроїв студентської молоді багатьох ВНЗ Львова, Чернівців, Ужгорода. Такі події не проходили повз студентську свідомість, вони відкладалися у пам'яті кожного, тому у душах більшості народжувався страх за своє життя, який, в свою чергу, виховував покору чи ненависть до несправедливості та жорстокості радянської влади, або ж викликав і закономірний опір.

Однак слід відзначити, що на початку 1950-х рр. радянська влада досягла деяких успіхів у політичному вихованні окремих західноукраїнських студентів, про що свідчить реакція окремих молодих людей на смерть Й.Сталіна 5 березня 1953 р. Наприклад, В.Андрушко, який у

1953 р. навчався на третьому курсі у Чернівецькому університеті, ці події згадує так: «Повідомлення про смерть тирана зустріли таким плачем, що я аж не повірив своїм очам та вухам. Якась дівчина істерично вигукнула: «Краще б я померла, чим до цього дожила!». Разом із студентами плакала щирими сльозами і викладач зарубіжної літератури» [34, с. 21]. У 1956 р. колишній воїн ОУН-УПА М.Сливка, повернувшись із заслання, розчаровано констатував: «За цей проміжок часу, коли я перебуваю тут, на Україні, я достатньо вивчив народ – молодь, особливо тих, хто навчається. І що ви думаєте? Цю молодь так зуміли виховати більшовики, що вона інакше мислити не може, як по-більшовицькому» [35, арк. 121, 122].

Загалом реакція на суспільно-політичні події сучасності залежала від рівня поінформованості студентів про них. Студенти, які мали змогу і бажання знайомитися з іноземними джерелами інформації, в основному критично ставилися до внутрішньої і зовнішньої політики радянського уряду. І навпаки, студенти, що були знайомі лише з вітчизняною пропагандою, переважно сприймали всі державні заходи на віру.

Невідповідність між навчальним матеріалом суспільно-політичних дисциплін і власними спостереженнями та особистим досвідом викликала у молодого покоління другої половини 1940-х – першої половини 1950-х рр. сумніви, однак політика ідеологічного тиску сприяла тому, що серед окремих студентів з'являлися приховані від громадськості нестандартні погляди, формувалися інші цінності. Існуюча система створила сприятливі умови для розвитку у свідомості переважної частини юнаків та дівчат інстинкту самозбереження. Задля того, щоб вижити, вони приховували свої істинні погляди, думки, переконання. «Двовимірність» у поведінці була характерною рисою багатьох студентів означеного періоду.

У повоєнний час частішають критичні висловлювання студентства, що свідчить про гнучкість мислення молодих людей та існування студентської громадської думки, а також небайдужості до майбутнього держави, прагнення до якісних змін в соціально-економічній, культурній і політичній системі та розуміння неефективності і деградації командно-адміністративних методів управління державою. Критичне прийняття дійсності сприяло тому, що вже у наступні роки хрущовської «відлиги» в середовищі молоді активно почали відроджуватися національні ідеї, в Україні виникають опозиційні національні, й антидержавні студентські групи та легальні і нелегальні культурні молодіжні осередки.

Найбільша політична активність спостерігалася у середовищі західноукраїнського студентства, яке виступало проти русифікації та колективізації, і саме цей проміжок часу характеризується масовими виключеннями із ВНЗ та арештами студентства.

Все ж слід зауважити, що серед основної маси студентства переважали лояльні суспільно-політичні настрої. Саме така категорія була опорою радянської тоталітарної системи, хоча вона була також схильна до ідей ревізування радянської системи. Владні органи слідували за студентськими настроями і ретельно контролювали всі можливі прояви незадоволення існуючими порядками, адже публічне обговорення реалій життя викликало у керівництва острах перед імовірною появою відкритої опозиції.

Перспективним у висвітленні даної тематики є вивчення впливу ідеологічної пропаганди через партійні та комсомольські організації на формування світогляду студентів України, аналіз умов життя та морально-психологічного стану студентів-ветеранів Великої Вітчизняної війни.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Кононенко В.В. Суспільно-політичні настрої та моральний стан населення України в повоєнний період (1945-1953 рр.): дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01. – Вінниця, 2004. – 231 с.
2. Крупина В. Політичні настрої населення України перших повоєнних років (1945-1948 рр.) // Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика. Зб. ст. – Вип.8. – К., 2005. – С.191-197.
3. Крупина В. Вибірчі кампанії в УРСР 1946-1947 рр. та політичні настрої населення // Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика. Зб. ст. – Вип.9. – К., 2005. – С. 360-367.
4. Рабенчук О.П. Соціальна активність та настрої населення України у повоєнний період (друга половина 1940-х – початок 1950-х років) // Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика. Зб. ст. – Вип.12. – К., 2007. – С. 324-339.
5. Трофимович В. До питання руху опору у львівських вузах 40 - 50-ті рр. // Республіканець. – 1994. – № 2 (10) – С. 87-97.
6. Марусик Т. Репресоване студентство // Буковинський журнал. Громадсько-політичний, літературно-мистецький і науково-освітній часопис. – Чернівці, 1995. – Ч. 1-2. – С. 117-124.

7. Марусик Т.В. Студентство Буковини під тиском сталінських репресій (1945-1950-ті роки) // З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. – Київ, 1999. – 1/2 (10/11) – С. 457-468.
8. Ковалюк р. Український студентський рух на західних землях, ХІХ - ХХ століття / Інститут українознавства імені І.Крип'якевича, НАН України. – Львів, 2001. – 420 с.
9. Генега р. Участь львівського студентства в русі опору в другій половині 1940-х - на початку 1950-х рр. // УІЖ. – 2007. – №. 3. – С. 97-112
10. Попп р. Студенство Львова в 1944-1953 рр. (історико-соціологічний аспект) // Проблеми гуманітарних наук: наукові записки ДДПУ. – Вип.20. Історія. – Дрогобич, 2007. – С. 76-86.
11. Зубкова Е.Э. Послевоенное советское общество: политика и повседневность. 1945-1954 гг. – М.: РОССПЭН, 1999. – 229 с.
12. Силина Л.В. Настроения советского студенчества. 1945-1964 гг. – М.: Русский мир, 2004. – 236 с.
13. Шапар В.Б. Сучасний тлумачний психологічний словник. – Х.: Прапор, 2005.
14. Центральний державний архів громадських об'єднань України (ЦДАГО України). – Ф.1. – Оп.70. – Спр. 1799.
15. Деген И. Диплом врача // Радуга. – 2008. – № 3. – С. 74–99.
16. ЦДАГО України. – Ф. 7. – Оп. 3. – Спр. 1476.
17. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 23. – Спр. 4530.
18. Юркова О. Юрій Юрійович Кондуфор // Інститут історії України НАН України. 1936–2006. – К., 2006.
19. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 71. – Спр. 104.
20. ЦДАГО України. – Оп. 3. – Спр. 1480.
21. Російський державний архів соціально-політичної історії (далі – РДАСПІ). – Ф.М.-1. – Оп.46. – Спр.123.
22. ЦДАГО України. – Ф.7. – Оп.6. – Спр.2198.
23. Довгань К.Г. Студенти Київського державного університету – жертви сталінських репресій: рік 1937-й // Вісник академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України. – 2008. – № 3.
24. ЦДАГО України. – Ф.7. – Оп.6. – Спр.2201.
25. ЦДАГО України. – Ф. 7. – Оп. 3. – Спр. 2199.
26. ЦДАГО України. – Ф.1. – Оп.23. – Спр.4567.
27. Марочко В., Хіллінг Г. Репресовані педагоги України: жертви політичного терору (1929-1941 рр.) – К.: Науковий світ, 2002.
28. Шанин Ю. Не уставай слухать стариков: Воспоминания пожилого киевлянина. – К., 2000.
29. ЦДАГО України. – Ф.1. – Оп.23. – Спр.5073.
30. Іваничук р. Моє слово про Теофіля Комаринця // Комаринець Теофіль: людина, вчений, політик. Спогади. – Львів: Каменяр, 1999.
31. Денисюк І. Проти рожна перти // Комаринець Теофіль: людина, вчений, політик. Спогади. – Львів: Каменяр, 1999.
32. ЦДАГО України. – Ф.7. – Оп.6. – Спр.2202.
33. Завальнюк О.М., Комарніцький О.Б. Кам'янець-Подільський державний університет: історико-популярний нарис. – Кам'янець-Подільський, 2001.
34. Андрушко В. Я звинувачую більшовизм... // З аудиторії за колючі дроти. Спогади студентів чернівецьких вузів, репресованих тоталітарною системою. – Чернівці: Руга, 1995.
35. ЦДАГО України. – Ф.1. – Оп.24. – Спр.4507. – Арк. 121, 122.

Хоменко Н.М. НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ ПОЛИТИЧЕСКИХ НАСТРОЕНИЙ ПОСЛЕВОЕННОГО СТУДЕНЧЕСТВА УКРАИНЫ

В статье проанализированы особенности политических настроений послевоенного студенчества. Автор рассматривает восприятие студентами Западной Украины послевоенной политики советского государства. Проанализированы причины появления критических взглядов у части студенческой молодежи на современную им советскую действительность и реакцию государственных структур на их появление.

Ключевые слова: студенты, политические настроения, критические взгляды, репатрианты, «советизация», коллективизация, русификация, репрессии, подпольные группы.

Homenko N.M. SOME ASPECTS OF POLITICAL MOODS OF POST-WAR STUDENTS IN UKRAINE.

The article analyses the peculiarities of the political moods of post-war students. The author examines the reaction of the West-Ukrainian students on the «sovietization» of the region, as well as views and the attitudes of young people in other parts of Ukraine on the post-war policy of the

.....
government. Special emphasis is made on the causes of the emergence of critical views among the students on soviet reality and government's events, as well as how to prevent their emergence.

key words: a student, the political moods, the critical views, repatriates, «sovietization», collectivization, russification, repressions and underground groups (clandestine).

УДК 9.94 (043.2)

Ю.Б. Смольніков

ВИКОРИСТАННЯ ІСТОРІЇ В ПОЛІТИЧНИХ ЦІЛЯХ У ПЕРІОД ПЕРЕБУДОВИ В УКРАЇНІ

У статті розглядається використання історії в боротьбі за маси з боку «національного» та «комуністичного» таборів у період перебудови в Україні. Показано практичне застосування історії як засобу політизації мас у боротьбі за владу.

Ключові слова: перебудова, міфологізація історії, політизація мас, політична боротьба, легітимність влади, ідеологія.

Із занепадом офіційної ідеології в СРСР у другій половині 1980-х рр. почав створюватись ідеологічний вакуум. Новою ідеологією, яка почала заповнювати його, став націоналізм. Нова ідеологія, звичайно, потребувала історичного обґрунтування. Цим пояснюється такий великий інтерес національно-патріотичних сил в усіх республіках зазначеного періоду до історії. Історія широко використовувалась у період перебудови як засіб політичної боротьби між комуністами і націоналістами. Вона виявилась одним із головних засобів політизації мас.

Період 1985-1991 рр. в українській історії ще не проаналізовано належним чином. Дослідженням цього періоду займаються, головним чином, політологи. Серед найбільш ґрунтовних праць, присвячених перебудові в Україні, можна виділити монографії А. Камінського, О.Гараня, В.Литвина, та Е.Вільсона [1]. Проблеми відродження історичної спадщини в них висвітлюються побіжно. Винятком тут може служити монографія А.Камінського, але й тут поза увагою автора залишається широкий масштаб «боїв за історію», використання її як політичного засобу легітимізації прагнень різних політичних сил. Автор зосереджується переважно на змінах в офіційній інтерпретації історії і діяльності товариства «Меморіал».

Завданням статті є показати на прикладі України доби перебудови використання історії різними політичними силами як засобу політичної боротьби.

Важливою працею для розуміння процесів національно-культурних відроджень, складовою частиною яких є перегляд усталених поглядів на історію, є монографія британського дослідника Е.Сміта «Національна ідентичність» [2]. Хоча в монографії не розглядаються безпосередньо проблеми націотворення в Україні зазначеного періоду, автор розкриває загальні напрямки цих процесів у Європі, в якій Україна також чітко вписується. Особливий інтерес для нашого дослідження мають спостереження автора щодо використання історичної пам'яті національними рухами в політичних цілях. Націоналізм, на думку Е.Сміта, створює міф ідентичності через відкриття історичної свідомості за допомогою апеляції до «золотої доби», до історичних символів і традицій, які зв'язують суспільство.

Іншою важливою працею для розуміння перегляду історичного минулого у період перебудови можна вважати монографію американського дослідника Г.Кона [3], в якій він дає історичну типологію націоналізмів. Г. Кон поділяє націоналізми на дві головні групи: «західні» та «східні». «Східний» націоналізм відрізняється від «західного» тим, що він робить великий акцент в націотворенні не на політико-економічній сфері, а на міфологізованому минулому. Рушійною силою в його ідеології виступає «культурницька» інтелігенція, для якої характерним є наголос на питаннях «славного» історичного минулого і відродження рідної мови. Також типовою рисою східного типу націоналізму, за думкою Кона, є комплекс меншовартості, який намагається компенсувати себе через самозахоплення. Як правило, це відбувається за допомогою історії. Складається таке враження, що Г.Кон писав свою працю не півстоліття тому, а в період перебудови, аналізуючи українські реалії.

З другої половини 1980-х рр. радянський лідер-реформатор М.Горбачов вирішив застосувати історію у політичній боротьбі проти консервативних опонентів у лавах